

Th. Meder, *Vertelcultuur in Waterland. De volksverhalen uit de collectie Bakker in hun context (ca. 1900)* (Amsterdam: Stichting beheer IISG, 2001, 573 blz., f69,90, ISBN 90 6861 205 0).

Het Amsterdamse Meertens Instituut beschikt over een rijke collectie aan volkskundig onderzoeksmateriaal, dat sinds het ontstaan van het instituut, in 1930, is verzameld. Twee deelcollecties springen eruit: het materiaal dat verzameld is met behulp van vragenlijsten én de omvangrijke collectie van zo'n kleine 32.000 volksverhalen. Beide bronnenseries zijn onder historici weinig bekend maar kunnen toch, mits de juiste vragen gesteld worden, waardevolle informatie geven over met name het dagelijks leven op het Nederlandse platteland, informatie die uit andere bronnen niet zo eenvoudig verkregen kan worden. De vragenlijsten, waarvan de eersten al uitgingen in 1934, zijn een soort van enquêtes, waarin naar uiteenlopende onderwerpen werd gevraagd zoals bijvoorbeeld gewoonten en gebruiken rondom de dood, de viering van Sint Maarten en andere kalenderfeesten, het dragen van de trouwring enzovoorts, enzovoorts. De door de informanten ingevulde vragenlijsten zijn op het Meertens Instituut in te zien.

De meeste volksverhalen, de andere omvangrijke seriële bron, zijn al rond 1900 opgetekend, op initiatief van de in volkskundige kring zeer bekende neerlandicus G. J. Boekenooen (1868-1930). In den lande had hij verschillende informanten, die voor hem de boer opgingen. Eén van hen was Comelis Bakker (1863-1933), die huisarts was in Broek in Waterland, de waterrijke streek ten noorden van Amsterdam. De verhalen die hij optekende zijn nu uitgegeven door neerlandicus Theo Meder, die bij het Meertens Instituut het volksverhaalonderzoek onder zijn hoede heeft.

Wanneer we deze volksverhalenbundel vergelijken met die van eerdere bundelingen van het Meertens Instituut, dan valt vooral de zeer uitvoerige inleiding op, die liefst 213 pagina's bedraagt. Terwijl vroeger gedacht werd dat de verhalen min of meer voor zich zelf spraken, en dus nauwelijks een inleiding nodig hadden, gaat Meder uitvoerig in op de context. Niet alleen geeft hij een analyse van de inhoud van de verhalen, hij belicht ook de sociaal-economische context van het dagelijks leven in Broek in Waterland rond 1900, geeft informatie over de vertellers van de verhalen en laat ook zien vanuit welke (inmiddels verouderde) premissen Comelis Bakker onderzoek deed naar volkscultuur. Want Bakker was niet in alles geïnteresseerd wat hij hoorde. Zijn aandacht ging, net als die van andere onderzoekers in die tijd, vooral uit naar verhalen over heksen en tovenaars, over klopgeesten en spookdieren. Het sloot aan bij de toen aangehangen visie dat volkscultuur vooral gekenmerkt zou worden door bijgeloof en dat in de volksverhalen een tijdloos 'vroeger' werd beschreven dat terugreikte tot in de voorchristelijke periode.

De grote aandacht voor de cultuurhistorische context is een belangrijke stap voorwaarts in het volksverhaalonderzoek, die de verhalen ook voor historici aantrekkelijk maken als bron. De nu gepresenteerde verhalen zijn qua omvang beperkt en tellen vaak niet meer dan zes of zeven regels tekst. Het zijn eigenlijk een soort moppen, met vaak een pikante, seksuele inhoud. Boertige humor waarom wij niet altijd meer kunnen lachen. Heel veel verhalen gaan ook over heksen en kollen. Bijvoorbeeld over wijze vrouwen die een sterfgeval konden voorspellen. Enkele van die vrouwen heeft Meder weten thuis te brengen, zoals bijvoorbeeld Grietje Holleman (1823-1894). Bakker hield haar overigens 'voor een zeer zenuwachtig mensch, die prat ging op haar kunst en gaarne daardoor op de omgeving den indruk maakte van iets bizonders te zijn'. Holleman beschikte over de gave van het 'tweede gezicht': ze kon sterfgevallen voorspellen. In haar verbeelding zag ze dan bijvoorbeeld een lijkstoet passeren en wist dan dat er binnenkort iemand zou overlijden. In de collectie Bakker zijn heel wat verhalen over haar opgetekend.

Volksverhalen zijn voor verschillende soorten onderzoek bruikbaar. Literatuurwetenschappers

kiezen vaak voor een typologische benaderingswijze, waarbij de verhalen geïnterpreteerd worden aan de hand van de bekende typencatalogus van de Scandinavische onderzoekers A. Aarne en S. Thompson. De meeste verhalen uit de collectie Bakker krijgen zo een Aarne Thompson nummer mee. Het verhaaltypen AT 333 verwijst bijvoorbeeld naar het bekende sprookje van Roodkapje, dat in verschillende culturen in verschillende varianten verteld wordt.

Historici zijn over het algemeen minder geïnteresseerd in dergelijke fijnmazige classificatiesystemen, waarin de nadruk ligt op generalisering, op overeenkomsten en continuïteit. De historicus is niet geïnteresseerd in het tijdloze van een bepaald sprookje, hij wil weten hoe de verhalen functioneerden binnen een concrete historische context. Deze verhalen kunnen hem iets vertellen over hoe gewone mensen hun dagelijks leven vorm en betekenis gaven. Met andere woorden: de verhalen verwijzen naar cultuur- en betekenisystemen. Een verhaal over een heks die zorgde voor een misoogst of voor zure melk laat iets zien van hoe mensen toen tegenslagen verwerkten door er een bovennatuurlijke verklaring voor te formuleren, in dit geval het boze werk van een heks. Iets dergelijks geldt voor de vele voorspellingen van onverwachte sterfgevallen, ogenschijnlijk zonder betekenis en daarom moeilijk om te verwerken. Maar als een dergelijk sterfgeval 'voorzien' was, dan luidt al snel de geruststellende conclusie: 'het heeft zo moeten wezen'.

Nog lang niet alle van de in totaal 32.000 volksverhalen van het Meertens Instituut zijn uitgegeven, en nog dagelijks komen er nieuwe verhalen bij die bijvoorbeeld afkomstig zijn uit onze huidige multiculturele samenleving. Volkskundigen van nu zijn niet alleen meer geïnteresseerd in de volksverhalen van 'vroeger'. Voor historici is het belangrijk om te weten dat de verhalen steeds beter voor onderzoek ontsloten worden. Sinds 1994 werkt het Meertens Instituut aan de opbouw van een elektronische Nederlandse volksverhalenbank, die op termijn ook op internet raadpleegbaar zal zijn. De verhalen zullen dan bijvoorbeeld ook op onderwerp, tijd of plaats te raadplegen zijn.

Albert van der Zijden

T. ter Bogt, B. Hibbel, ed., *Wilde jaren. Een eeuw jeugdcultuur* (Utrecht: Lemma, 2000, 351 blz., f49,90, ISBN 90 5189 827 4).

Jeugdculturen staan de laatste jaren volop in de belangstelling. Recentelijk was er de expositie 'Jong!, een caleidoscopisch overzicht van leefstijlen tussen 1950 en 2000'. Ook op televisie zijn subculturen inmiddels in al hun rijkdom te bewonderen, zoals bij de achtjarige TELEAC/NOT-documentaire over de geschiedenis van jeugdcultuur en popmuziek in de twintigste eeuw. Ook het bij deze serie uitgegeven boek is getooid met de titel *Wilde jaren*. Veelal zijn voornamelijk spectaculaire en negatieve aspecten van jongerenculturen naar voren gehaald, zoals bovenmatig alcohol- en drugsgebruik, agressie en normloosheid. Deze studie gaat grotendeels aan *As. folk devils* voorbij.

Terwijl 'Jong!' sterk de nadruk legde op kleding, ligt in *Wilde jaren* de klemtoon op popmuziek als bindend stijlelement. De titel verwijst naar de formatieve periode van een mens, waarin hij of zij voor het eerst met een jeugdculturele stijl in aanraking komt. Volgens de auteurs is dat een tijd waar je later als volwassene met plezier en verbazing op terugkijkt. Maar dat die fase bij sommige personen blijft nawerken, blijkt uit het hoofdstuk over reggae: rastafari zijn vaak rasta voor het leven. *Wilde jaren* is mooi vormgegeven en — een verdienste, met het oog op het brede publiek — toegankelijk geschreven. Daarbij is het meer een naslagwerk dan een handboek.